

Horváthné Kökény Annamária – Széles Zsuzsanna

Mi befolyásolja a hazai lakosság megtakarítási döntéseit?

ÖSSZEFOGLALÓ: Szekunder kutatásaink alapján a háztartási megtakarítást befolyásoló főbb tényezők egy elméleti modelljét alkottuk meg, majd primer kutatás keretében 4106 háztartásra vonatkozóan kérdőíves lekérdezést valósítottunk meg. A vizsgált háztartások alacsony pénzügyi ismeretekkel rendelkeznek. Úgy gondolják, szükséges a pénzügyi kultúra fejlesztése, hiszen általánosságban igaz, hogy nem ismerik megfelelően a különböző pénzügyi szolgáltatásokat és a hozzájuk kapcsolódó állami támogatási lehetőségeket. Arra az eredményre jutottunk, hogy a háztartások egyértelműen úgy gondolják, kiemelten fontos a pénzügyi kultúrát fejleszteni a magyar lakosság körében. Négy háztartási típust különböztettünk meg egymástól: 1. „Öngondoskodni vágyó”: közepesnél nagyobb mértékben ismerik a megtakarítási termékeket és közepes mértékben próbálják kihasználni a különböző adókedvezményeket is. 2. „Mának élő”: ők ismerik a legkevésbé az egyes megtakarítási lehetőségeket. Az állami adókedvezmények kihasználása számukra érdektelen. 3. „Tudatos öngondoskodó, pénzügyi ismerettel”: az állam őket tudja a leginkább befolyásolni adókedvezmények formájában a megtakarítási döntéseik során. 4. „Öngondoskodó, pénzügyi ismeret nélkül”: bár nem ismerik az egyes pénzügyi lehetőségeket, törekednek az adókedvezmények minél szélesebb kihasználására. Mind a négy háztartási típus úgy gondolja, hogy elsősorban a szakközépiskolások és a gimnazisták oktatására kell összpontosítani. Kiemelten kell kezelni a felnőtt lakosság ismereteinek fejlesztését is, de már az általános iskolások számára is szükségesnek tartják a pénzügyi ismeretek fejlesztését.

KULCSSZAVAK: megtakarítás, öngondoskodás, állami befolyásolás, pénzügyi ismeret, oktatás

JEL-kód: A14, A20, D03, D12, D14, D31, E21, G02, G28, H21, H24, H31, I22

AAnnak ellenére, hogy minden korosztályt közvetlenül érint ez a téma, a pénzügyi kultúránk még sincs megfelelően kialakulva, hiányzik a felelős, öngondoskodási szemlélet nagyon sok egyén és háztartás életéből. A megtakarítások szerepe mindig is fontos területe volt a közgazdaságtannak és a mindenkori gazdasági elemzéseknek. Ez manapság is fontos tényező, hiszen a magyar háztartások nagy része nem rendelkezik megtakarításokkal, inkább hitelek vannak, amelyek törlesztőrészelete sok esetben magas arányt képvisel a háztartás nettó jövedelmének százalékában. Ezt a problémát sokszor a pénzügyi kultúra elégtelen voltára vezetik vissza, így témánk aktuális kérdéskört elemez.

A nyugdíjjal kapcsolatos ismert és várható problémák miatt a téma társadalmi szinten fontos és aktuális. A megtakarítás csökkenti a nyugdíjas évek bizonytalanságát (Starr, 2006), a várható élettartam pedig befolyásolja a nyugdíjcélú megtakarításokat (Bloom et al., 2006). Az ingatlanvagyon és a nyugdíj összege is fontos meghatározója a nyugdíjasok fogyasztási viselkedésének (Blake, 2004). A háztartások magas hányada nem gondoskodik időben a nyugdíjas évei biztonságáról (Lusardi, 2001). Az időskori szegénység megelőzése társadalmi érdek. Ehhez radikális intézkedésekre van szükség. A megtakarítások fokozásához a pénzügyi ismeretek oktatására, példamutatásra, megfelelő családi nevelésre, a társadalmi szervezetek hatékony működésére és a médián keresztüli közvetítésre van szükség.

Levelezési e-cím: kokenya@szolf.hu

(Starr, 2006). A megfelelő minőségű pénzügyi oktatás elengedhetetlen, amelyben az állam is fontos szerepet játszik (Stiglitz, 2013). Oktatási programokkal kell hangsúlyozni a célmegtakarítások szükségességét és a háztartások hosszú távú pénzügyi tervezését (Lee et al., 2000), hiszen a lakosság megtakarításai elengedhetetlenek és közvetlen hatással vannak a gazdaság egészére (Hira, 1987).

A pénzügyek oktatása segít abban, hogy a háztartások célmegtakarítókká váljanak, hosszú távon gondolkodjanak és gondoskodjanak saját maguk, valamint gyermekeik jövőjéről. (Hogart – Anguelov, 2003). A pénzügyi műveltség elengedhetetlen az egész világon a biztonságos nyugdíjas évek biztosítása érdekében. Ennek ellenére a pénzügyi műveltség az egész világon nagyon alacsony, függetlenül az ország pénzügyi piacának fejlettségi szintjétől. Minden országban igaz, hogy a magasabb iskolai végzettség erősen korrelál a pénzügyi tudással, de még a legmagasabb iskolai végzettségűeknél is elmondható, hogy általában alacsony a pénzügyi kultúra szintje (Lusardi – Mitchell, 2011). Sok háztartás megtakarítása nem elégséges a nyugdíjas évek biztonságának megvalósítására. A politikai döntéshozók adókedvezmények formájában próbálják ezt sok esetben ösztönözni. Másik módszer lehet a pénzügyi ismeretek szélesebb körű oktatása (Wiener – Doescher, 2008).

Az öngondoskodás szemléletének minél fiatalabb korban példamutatással, tanítással történő kialakítása nagyon fontos az egyéneknek, a háztartásoknak és a társadalomnak is. Véleményünk szerint a családból hozott tapasztalat, szokás, neveltetés nagyban befolyásolja a későbbi felnőttkori viselkedésünket, a megtakarításokkal szembeni felelős, illetve felelőtlen cselekvéseinket. Egyetértünk azzal, hogy a gyermekek értékrendjének kialakításában elsődlegesen a szülő a felelős. A legfontosabb nevelői szerep a szülőké kell, hogy maradjon (Szűcs, 2011), illetve hogy a szülők

hiába megtakarítók, ha nem tanítják meg erre gyermekeiket (Copur et al., 2010). Ugyanakkor nagyon fontosnak tartjuk a pénzügyi, gazdasági ismeretek iskolarendszeren keresztüli közvetítését is. Az oktatás megváltoztatja az egyének gondolkodását a pénzügyekkel kapcsolatban, ezért fontos, hogy minél szélesebb körben megvalósuljon a pénzügyek oktatása (Bernheim – Garrett, 1996). A pénzügyi oktatás és a társadalmi ösztönző programok csak akkor lehetnek sikeresek, ha képesek az egyéni, háztartási beállítást, preferenciát, fontossági sorrendet, gondolkodást megváltoztatni. Minél több háztartást meg kell győzni arról, hogy fogadják el azokat a megtakarítási szabályokat, amelyek a megtakarítások növekedését célozzák (Yuh – Hanna, 2010). Azok a szülők, akik pénzügyileg képzetebbek, mert oktatási intézményben tanultak pénzügyi ismereteket, sokkal nagyobb pénzügyi hozzáértéssel rendelkeznek (Hogart – Anguelov, 2003). A magasabb pénzügyi ismeret felelősebb, tudatosabb pénzügyi döntésekkel párosul, azaz a pénzügyi műveltség pozitívan hat a háztartások megtakarítási viselkedésére (Sabri – Macdonald, 2010). Szeretnénk, ha a kutatási eredményeink hasznosulnának azáltal, hogy segítenénk vele annak a nagy horderejű állami intézkedésnek, döntésnek a meghozatalában, hogy már az általános iskolákban bevezetésre kerüljön a mindennapi életben nélkülözhetetlen pénzügyi ismeretek oktatása, hiszen nagyon nagy szüksége van minden háztartásnak ezekre az ismeretekre (Zsótér – Nagy, 2012).

CÉLKITŰZÉS

Kutatásaink során három főbb célt tűztünk ki magunk elé. Az első célkitűzésünk az volt, hogy a szekunder információk összegyűjtése és feldolgozása alapján egy elméleti modellt alkossunk a háztartási megtakarítási döntésre vonatkozóan. Második célkitűzésünknek meg-

felelően primer kutatás alapján, reprezentatív kérdőíves megkérdezés segítségével felmértük a hazai megtakarítási döntési viselkedést. Célszerű az állam szerepének kiemelt vizsgálata volt a háztartások megtakarításaira gyakorolt hatása tekintetében. Harmadik célkitűzésünk pedig az volt, hogy a magyar háztartásokat kategorizáljuk megtakarítási szokásaik, valamint pénzügyi kultúrájuk főbb jellegzetességei alapján, hiszen a háztartások pénzügyekkel kapcsolatos viselkedése eltérő lehet a különböző háztartási típusoknál.

Mindezek alapján a következő főbb hipotéziseket állítottuk fel.

H1. A MAGYAR HÁZTARTÁSOK KÜLÖNBÖZŐ TÍPUSBA SOROLHATÓK PÉNZÜGYI DÖNTÉSEIKKEL KAPCSOLATOSAN. A harmadik célkitűzésünknek megfelelően a magyar háztartások típusait szeretnénk felismerni, megismerni és megkülönböztetni egymástól a jellemző pénzügyi viselkedésük, attitűdjeik alapján. Meggyőződésünk volt, hogy a háztartások különböző módszerekkel és nem egyforma gondolkodási mód mellett hozzák meg az egyes pénzügyi döntéseiket. Ezért feltételeztük, hogyha a hasonlóan gondolkodó háztartásokat azonos csoportba soroljuk, akkor több ilyen csoportot tudunk majd egymástól megkülönböztetni.

H2. AZ ÁLLAMI SZABÁLYOZÁS BEFOLYÁSOLJA A LAKOSSÁG HOSSZÚ TÁVÚ MEGTAKARÍTÁSAIT MAGYARORSZÁGON. A második célkitűzésünknek megfelelően vizsgáljuk azt is, hogy az állam képes-e, illetve milyen mértékben képes befolyásolni a hosszú távú megtakarítást az adók, adókedvezmények és állami támogatások szabályozó ösztönző funkcióinak segítségével Magyarországon. Feltételeztük, hogy a háztartások pénzügyekkel kapcsolatos gondolkodása, szemlélete, tudása, nagyban befolyásolja ezt is.

H3. A PÉNZÜGYEK GYAKORLATI HASZNOSÍTHATÓSÁGÁNAK OKTATÁSÁRA SZÜKSÉG VAN MA MAGYARORSZÁGON. Arra számítunk, hogy a felmérés azt igazolja majd, hogy azokat a háztartásokat képes az állam befolyásolni, illetve jobban befo-

lyásolni, akik több pénzügyi ismerettel rendelkeznek, vagyis az állami befolyásolás megfelelő pénzügyi ismeret nélkül kevésbé tud hatékonyan működni. Véleményünk szerint a magyar háztartások sok esetben érzik a pénzügyi ismeretek gyakorlati ismereteinek hiányát, ezért fontosnak tartják ennek oktatását már akár általános iskolás korban is. Ugyanakkor a felnőtt lakosság körében is egyre nagyobb igény mutatkozik erre.

MÓDSZER

A kutatási témához kapcsolódó közgazdasági elméletek hazai és nemzetközi szakirodalmának áttekintését követően elméleti modellrel készítettünk a háztartások megtakarításait befolyásoló tényezőkről. A szakirodalom feldolgozása során kiderült, hogy a szerzők, így például *Keynes*, (1965) *Modigliani* (1988) és *Friedman* (1996) is több befolyásoló tényező együttes hatásának tudják be a háztartások pénzügyi, megtakarítási döntéseit. Ugyanakkor más-más tényező hat, ráadásul nem egyforma intenzitással az egyes egyének, háztartások megtakarítási szokásaira. Primer kutatásunk keretében ezért arra kerestük a választ, hogy tudunk-e különböző megtakarítási szokással rendelkező háztartásokat elkülöníteni Magyarországon. Amennyiben igen, akkor célunk annak megállapítása, hogy mi jellemzi ezeket a háztartásokat, milyen tényezők képesek befolyásolni az ő megtakarítási magatartásukat. Kiemelten vizsgáltuk, hogy az állami ösztönzők képesek-e befolyásolni a különböző típusú háztartásokat pénzügyi döntéseik meghozatalakor, ugyanis több elméletben megjelent egyéb megtakarítást befolyásoló tényezőként az állami adópolitika, ahogyan erről *Keynes* (1965) és *Mankiw* (2005) is írt. Az állami szerep emellett a lakosság pénzügyi ismereteinek szintjében és minőségében is jelentős mértékű, hiszen a megtakarítással foglalkozó szakiroda-

lom (például Lusardi – Mitchell, 2011; Copur et al., 2010; Béres – Huzdik, 2012; Zsótér – Nagy, 2012; Béres et al., 2013; Labri, 2013) kiemelten kezeli a pénzügyi kultúra jelentőségét. Mindezek figyelembevételével kvantitatív kutatómódszertan segítségével háztartásokra (és nem egyénekre) vonatkozó kérdőíves felmérést végeztünk, amely során az előzőekben felsorolt céljainknak megfelelő kérdőívet állítottunk össze, ahol a háztartások megtakarítási szokásaira, vagyonszerkezetére kérdeztünk rá.

Az átfogó kutatás kérdőíves lekérdezését

2012. november és 2013. május között végeztük el. A mintába 4106 háztartás került. Azért éppen ennyi, mert a 2011. évi népszámlálási adatok alapján 4 105 708 háztartás volt Magyarországon. Megyénként (lásd 1. táblázat) és településtípusonként is reprezentatív felmérést valósítottunk meg. Azért ezt a szempontot választottuk, mert nemcsak területileg (megyénként, régióként), hanem településtípusonként is eltérés mutatkozhat a pénzügyi kultúra, a megtakarítási szokások és az állami befolyásolhatóság szempontjaiból.

1. táblázat

**A HÁZTARTÁSOK SZÁMA MAGYARORSZÁGON MEGYÉK SZERINT
A 2011. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS ÉS A KUTATÁS MINTAVÉTELE ALAPJÁN, N = 4106**

Mértékegység: háztartás

Megyék	Országos adatok	Kérdőíves felmérés adatai
Budapest	819 708	820
Bács-Kiskun	217 749	218
Baranya	160 040	160
Békés	153 687	154
Borsod-Abaúj-Zemplén	272 635	273
Csongrád	178 325	178
Fejér	168 444	168
Győr-Moson-Sopron	176 743	177
Hajdú-Bihar	219 541	220
Heves	127 048	127
Jász-Nagykun-Szolnok	160 380	160
Komárom-Esztergom	123 723	124
Nógrád	83 052	83
Pest	457 463	457
Somogy	126 939	127
Szabolcs-Szatmár-Bereg	209 554	210
Tolna	93 417	93
Vas	100 443	100
Veszprém	141 974	142
Zala	114 843	115
Összesen:	4 105 708	4106

Forrás: KSH (2013) és saját kutatás alapján saját szerkesztés

Mindkét kérdőív feldolgozásához a Microsoft Excel táblázatkezelő programot és a SPSS 14.0 szoftvert használtuk fel. A vizsgálat során arra kerestük a választ, hogy a vizsgált háztartásokat milyen csoportokra lehet felosztani és az egyes csoportok megtakarítási szokásaira, megtakarítással kapcsolatos gondolkodásmódjára mi jellemző. Először egyváltozós statisztikai módszereket – főleg átlag, módusz, medián és szórás – használtunk az elemzés során. A statisztikai adatokat és a kutatás eredményeit igyekeztük grafikusán is ábrázolni ábrák és táblázatok segítségével. Az egyváltozós statisztikai módszerek mellett több tényező kapcsolatának minőségét a Cramer-féle aszociációs együttható segítségével vizsgáltuk meg, hiszen jobban meg lehet érteni a vizsgált jelenséget, ha nemcsak önmagában vizsgáljuk azt. Kutatásunk során faktor- és klaszterelemzést, illetve diszkriminanciaanalízist is végeztünk. Faktoranalízis segítségével az adatokat és az abból nyert információkat tömörítettük, mivel több ismerv együttes figyelembevételét teszi lehetővé. Összetett jelenségek jellemzésére szolgál. Ez a módszer az egyes változók között fennálló kapcsolat alapján a változókat mesterségesen előállított változókbá, azaz faktorokba tömöríti (Jánosa, 2011). Célja olyan változócsoportok kialakítása, amelyekben belül a változók korrelálnak (Kerékgyártó et al., 2009). A faktoranalízis alkalmazhatóságát a Kaiser–Meyer–Olkin- (KMO-) kritérium alapján ellenőriztük. Amennyiben a Kaiser–Meyer–Olkin- (KMO-) érték 0,5 alatti, a faktoranalízis nem végezhető el, mivel a korrelációs szint nem megfelelő az egyes változók között. A Bartlett-teszt is segítségünkre volt a döntés során. A Bartlett-teszt esetén, amennyiben a szignifikanciaszint 0,05 alatti, akkor az azt jelenti, hogy a változók alkalmasak faktoranalízisre, mivel van közöttük korreláció (Kerékgyártó et al., 2009). Miután a faktorelemzés feltételeit ellenőriztük, Scree Plot-ábra segítségével meghatároztuk a fakto-

rok számát. A Scree Plot-ábra a saját értékeket ábrázolja a faktorok sorrendjében. Az x tengelyen a faktorok sorszámát, az y tengelyen pedig a sajátértékeket tüntetjük fel. A sajátérték azt mutatja meg, hogy egy-egy faktor az egysegnyi információtartalmú változóhoz képest hány-szoros információ-tartalommal rendelkezik (Jánosa, 2011).

A faktoranalízis befejezése után az összefüggések elemzésére K-központú klaszteranalízist végeztünk, amelynek során ANOVA-tábla segítségével elemeztük a pénzügyi kultúra főbb befolyásoló változóit. Kendall-féle egyetértési együtthatót alkalmaztunk annak meghatározására, hogy mekkora a megkérdézett háztartások egyetértése a megtakarítási döntést befolyásoló tényezőkre vonatkozóan. Ez is segített meghatározni a klaszterek számát. A klaszteranalízis célja a sokaság elemeinek szegmentálása úgy, hogy a csoportokon belül a különbség a lehető legkisebb, a csoportok között pedig a lehető legnagyobb legyen. A klasztereken belül a szegmenstagok hasonlítanak egymásra, de más csoport tagjaitól különböznek (Szűcs, 2004). A változók alapján homogén csoportokat képeztünk, ahol a csoportok tagjai tulajdonságuk alapján közel állnak egymáshoz, azaz a csoporton belüli hasonlóság maximális. Sem túl alacsony, sem túl magas klaszterszám megadása nem célszerű, mert nem vezet megfelelő eredményhez. A klaszterelemzés során egyfajta típusalkotás a cél (Jánosa, 2011). A mi esetünkben a magyarországi háztartásokat terveztük ezzel a módszerrel típusokba sorolni a megtakarítással kapcsolatos attitűdjeik és döntéseik alapján. A háztartási típusok meghatározása után diszkriminanciaanalízist végeztünk. Segítségével ábrázoltuk az egyes klasztereket is. A diszkriminanciaanalízis olyan többváltozós módszer, amely segítségével meg lehet állapítani, hogy melyek azok a változók, amelyek legjobban megkülönböztetik a klaszteranalízis során kialakult csoportokat. Végül meghatároztuk, hogy a klaszteranalízises cso-

portosítás során a háztartások hány százalékát sikerült korrekt módon besorolnunk.

EREDMÉNYEK

Szekunder kutatás eredményei:

Elméleti modell alkotása a háztartások megtakarításait befolyásoló tényezőkről

Saját megtakarítási modellünk megalkotásakor elsődleges célunk a megtakarítást befolyásoló tényezők minél teljesebb és komplexebb bemutatása volt, az összefüggések figyelembevételével (lásd 1. ábra). A modell megalkotásakor abból indultunk ki, hogy az állami szabályozás közvetve, illetve közvetlenül is hatással van a megtakarítást befolyásoló tényezőkre, ezáltal a háztartások megtakarításaira is. Keynes elméletét, Friedman életciklus-hipotézisét és Modigliani permanens jövedelemhipotézisét is igyekeztünk megjeleníteni modellünk ábrázolásakor. Figyelembe vettük *Kasilingham* és *Jayabal* (2011) ábráját is, amelyben megkülönböztették a megtakarítási képességet a megtakarítási hajlandóságtól. Szerintük a megtakarítási hajlandóság a meghatározó és nem a képesség. Mi nem tettünk különbséget közöttük, hiszen ezek is sok tényező együttes hatásától és azok erősségétől függnék. Egységesen világosszürke színnel emeltük ki mind a kettőt. Modellünkben igyekeztünk feltüntetni mind a megtakarítási képességet, mind a megtakarítási hajlandóságot befolyásoló tényezőket és ezek együttes hatását a megtakarítási célokra, a megtakarítási viselkedésre és végül a megtakarítás nagyságára. Véleményünk szerint a pénzügyi megtakarítási hajlam és viselkedés szerint lehet osztályozni és jellemezni az egyes egyéneket, háztartásokat. Különbséget tettünk a befolyásolható és a nem befolyásolható tényezők között is. A nem befolyásolható tényezők felé nem mutat nyíl az ábránkon és ezeket ötszögletű ábrával és középzöld színnel jelöl-

tük. Kiinduló tényezőként jelöltük az „állami szabályozást” és végtermékként a „háztartási megtakarítási nagyságot”.

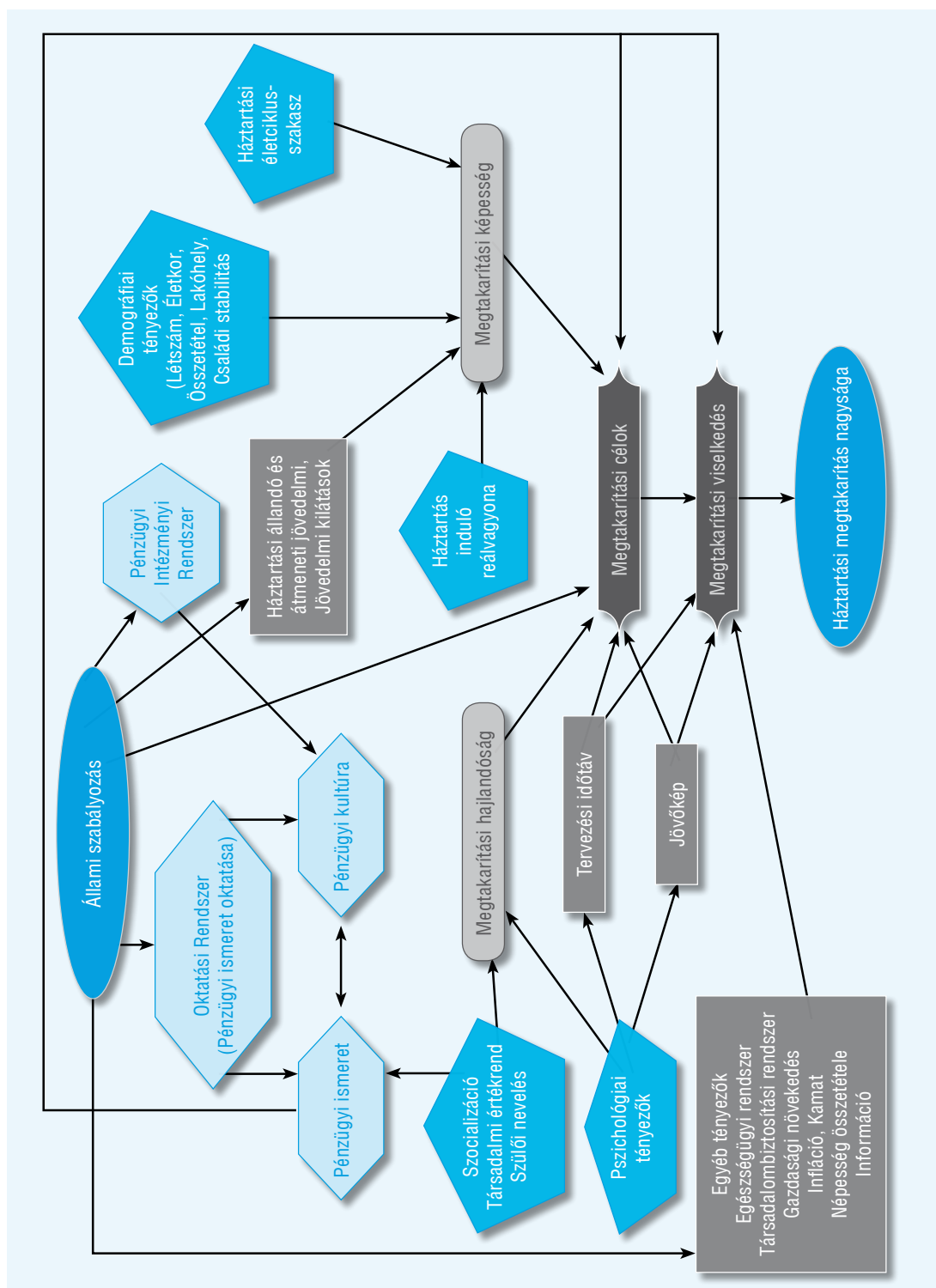
A pénzügyi intézményi rendszert és a pénzügyek oktatását, valamint az ezek által kialakult pénzügyi ismereteket és pénzügyi kultúrát világoszöld színnel jelöltük, egy egységként kiemelve. Az állami szabályozásnak a pénzügyi rendszeren keresztül óriási befolyásoló szerepe és társadalmi felelőssége van a megtakarítási célok és a megtakarítási viselkedés befolyásolásával a háztartási megtakarítási nagyságra. Mivel a megtakarítási célokat és a megtakarítási viselkedést befolyásolja a sok-sok felsorolt és ábrázolt befolyásoló tényező, ezeket egységesen sötétszürke színnel jelöltük a modellünkben, hiszen egyformán fontos, kiemelt állomása a megtakarítási döntési folyamatnak. Az előzőektől különböző, befolyásolható tényezőket pedig középzsürke színnel jelöltük az ábrán, hogy ezáltal is el tudjuk különíteni a többi tényezőtől.

Primer kutatás eredményei

Célunk, hogy a megkérdezett 4106 háztartás válaszai alapján minél átfogóbb vizsgálatot, kutatást végezzünk el a magyarországi háztartások megtakarítási döntéseivel, viselkedésével kapcsolatban. A 2. ábrán látható, hogy a legtipikusabb háztartási megtakarítás Magyarországon az 500 ezer forint alatti (27,47 százalék). 22,92 százalékuk pedig egyáltalán nem rendelkezik megtakarítással.

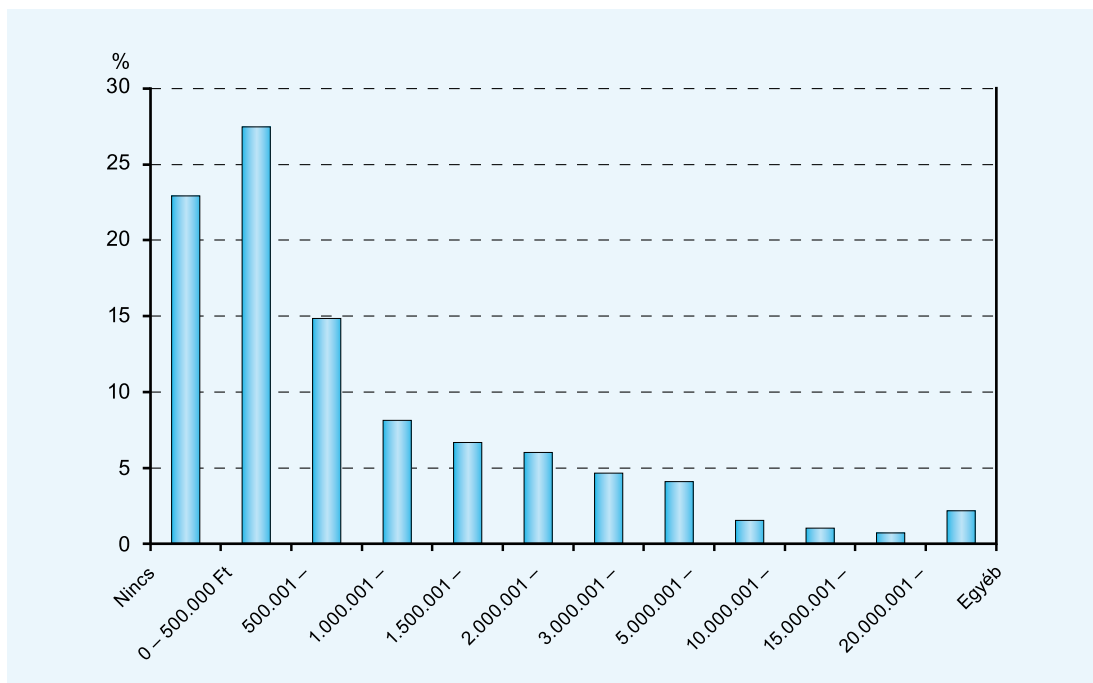
A jövedelem növekedésével csökken azoknak a háztartásoknak a száma, amelyek egyáltalán nem rendelkeznek megtakarítással és a jövedelem növekedésével a háztartási össz megtakarítások nagysága is növekvő tendenciát mutat. Ugyanakkor a Cramer-féle asszociációs együttható értéke 0,223, amely gyenge kapcsolatra utal a háztartási egy főre jutó jövedelem és a megtakarítások alakulá-

MODELL: A HÁZTARTÁSOK MEGTAKARÍTÁSAIT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK

Forrás: Saját kutatás

**A MEGKÉRDEZETT HÁZTARTÁSOK JELENLEGI ÖSSZES MEGTAKARÍTÁSA,
N = 4106**

Forrás: saját kutatás

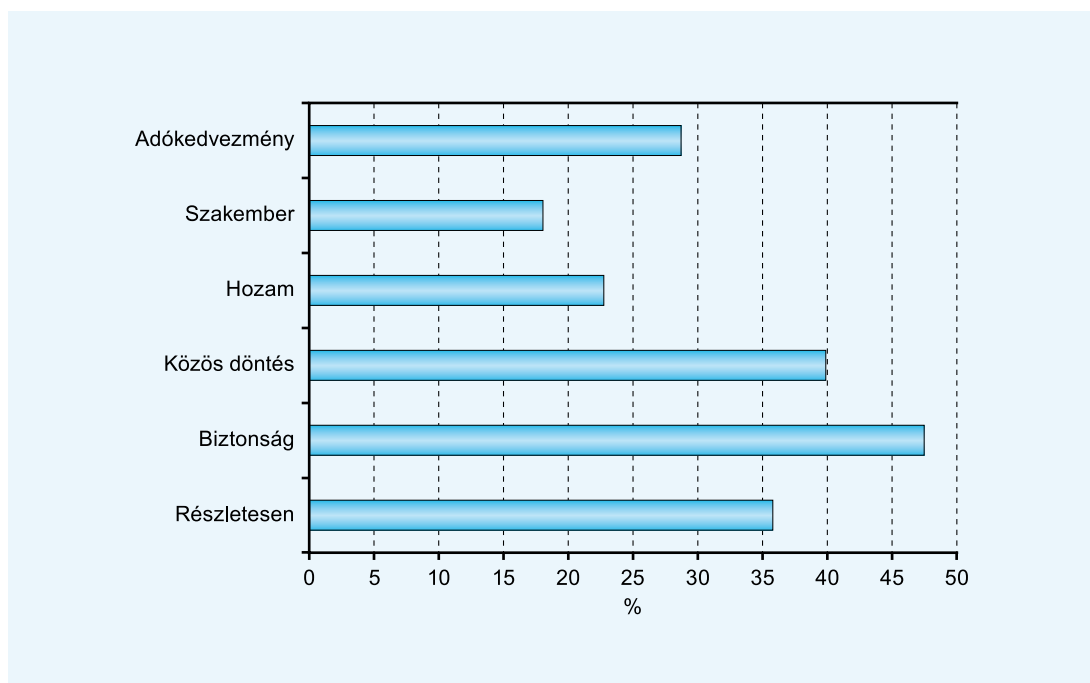
sa között, azaz nem csak ez befolyásolja azok alakulását. A megkérdezett háztartások hiteleinek nagysága kedvező, hiszen 40,26 százalékuk egyáltalán nem, 14,22 százalékuk pedig csupán ötszáz ezer forint alatti hiteltartozással rendelkezik. 3 és a 10 millió forint között megemelkedik a hitelek aránya, majd újra lecsökken. Ugyanakkor a háztartások ingatlan tulajdonnal is rendelkeznek. A háztartások ingatlanainak értéke tipikusan (28,7 százalék) 5 és 10 millió forint közötti értékűek. A 10 és 15 millió forint közötti értékű ingatlanok aránya 19,8 százalék. A megkérdezett háztartások 11,7 százaléka nem rendelkezik ingatlanal és 40,26 százaléka nem rendelkezik hitellel.

Megkérdeztük azt is, hogy mit mérlegelnek a megtakarítási döntéseik során. Elsősorban a biztonság alapján hozzák meg általában a háztartás tagjai közösen a megtakarítási döntéseiket, miután minden részletet aprólékosan

mérlegeltek, még az adókedvezmény lehetőségét is. A hozam figyelembevétele és a szakemberek véleménye csupán ezután következik (lásd 3. ábra).

A megkérdezett háztartások 27 százaléka talán és 24 százaléka biztosan tudna további 15–30 ezer forintot megtakarítani havonta, mégsem teszik azt. Arányaiban 42 százalékuk nyilatkozott úgy, hogy biztosan nem tud már többet félretenni. A bizonytalanok aránya még mindig elég magas, ami a tudatosság és a hozzáértés hiányát, valamint a hozzáállás „negatív” minőségét mutatja. 8 százalékuk bízik teljes mértékben abban, hogy az állami nyugdíj fedezni fogja majd a nyugdíjas évei szükségleteit. Nagyobb arányt képviselnek azok, akik nem (39 százalék) vagy kevésbé bíznak (24 százalék) abban, hogy elegendő a nyugdíjas éveik biztonsága érdekében csupán az állami nyugdíjra támaszkodni. Ennek ellenére az önkéntes

„MI ALAPJÁN HOZZA MEG AZ ÖNÖK HÁZTARTÁSA A MEGTAKARÍTÁSI, BEFEKTETÉSI DÖNTÉSEKET?” N = 4106

Forrás: saját kutatás

nyugdíjpénztári számlát a megkérdezettek fele alig vagy egyáltalán nem ismeri. Ennél rosszabb az arány (63,7 százalék) a nyugdíj-előtakarékossági számlával kapcsolatban. Kevesen ismerik azokat a nyugdíjcélú megtakarításokat, amelyekhez állami adókedvezmény kapcsolódik. Ugyanakkor még ennél is kevesebben rendelkeznek ilyen jellegű számlákkal. Csupán 40 százalékuknak van jelenleg önkéntes nyugdíjpénztári számlája és csupán 17 százalékuknak nyugdíj-előtakarékossági számlája. Szeretnénk, ha ez idővel képes lenne megváltozni. Az embereknek fel kellene figyelniük ezekre az állami adókedvezménnyel kombinált befektetésekre és anyagi lehetőségeikhez mérten ki kellene használniuk az összes megtakarítást ösztönző állami támogatási lehetőséget. Kérdés, hogy miért nem ismerik ezeket a lehetőségeket. Érdektelenségből vagy mert nem jut el hozzájuk az információ. Másik kérdés, hogy ha ismerik

is, miért nem használják ki többen az állami támogatási lehetőséget. Nemtörődömségből vagy mert anyagilag nem engedhetik meg maguknak az adott megtakarítási lehetőség kihasználását. Éppen ezért megvizsgáljuk még azt is, hogy az országos reprezentatív kutatásunk eredményeként meg tudunk-e különböztetni több háztartási típust a megtakarítási döntéseikkel kapcsolatban. Amennyiben igen, vizsgáljuk azt is, hogyan hatnak a különböző állami ösztönzők ezekre a háztartásokra.

A MAGYAR HÁZTARTÁSOK TÍPUSAI MEGTAKARÍTÁSI SZOKÁSAIK ALAPJÁN

Faktoranalízist végeztünk a 4106 háztartástól nyert adatok segítségével. A Kaiser–Meyer–Olkin- (KMO-) kritérium alapján megállapítottuk, hogy a kutatás adatai „nagyon jól”

alkalmasak a faktoranalízisre, mivel az értéke 0,887, vagyis nagyobb, mint 0,8. A Scree Plot-ábra is segítséget nyújtott a faktorok számának meghatározásában, amely alapján a faktorok számát négyben határoztuk meg. Elvégeztük a faktorok rotálását is a háztartások megtakarítási szokásainak jobb átláthatósága érdekében. A Rotált faktorsúly-mátrix táblázat (lásd 2. táblázat) alapján a háztartások megtakarítási döntéseit befolyásoló tényezőket és az azokkal kapcsolatos gondolatait a következő faktorokba soroltuk.

① faktor: A megtakarítási döntések állami befolyásolása adókedvezmények formájában.

② faktor: A különböző megtakarítási formák ismerete.

③ faktor: A saját és a háztartás anyagi biztonsága iránti igény és az ez alapján hozott döntések.

④ faktor: A pénzügyi kultúra fejlesztésének igénye és a biztos állami nyugdíjba vetett bizalom.

Érdekes tény, hogy a 4. faktornál „Az állami nyugdíj fedezni tudja majd a nyugdíjas éveim szükségleteit” negatív értéket kap, ami azt jelenti, hogy kevésbé bíznak a biztos állami nyugdíjban.

Az országos reprezentatív felmérés során kiderült, hogy a 4 faktor összesen 57,76 százalékban magyarázzák meg a háztartások megtakarítással kapcsolatos ismereteit és a megtakarítási szokásait, valamint az ezek alapján hozott döntéseiket. A megtakarítások állami befolyásolása adókedvezményeken keresztül 28,183 százalékban képes befolyásolni a háztartások megtakarítási döntéseit. A megfelelő szegmentálás érdekében klaszteranalízist is végeztünk 24 változó alapján. A Kendall-mutató alapján elmondható, hogy a megkérdezett háztartásokban csak 23,3 százalékos az egyetértés a megtakarítási döntést befolyásoló tényezőkre vonatkozóan, ezért több klaszter létrehozására volt szükség. Mi 4 klaszter létrehozása mellett döntöttünk.

A klaszterek elemszámai eltérőek. Az 1. klaszter elemszáma 1191, a 2. klaszteré 781, a 3. klaszteré 1215, a 4. klaszteré pedig 919 háztartás. A klaszter ellenőrzése során elmondható, hogy a háztartások 95,6 százalékát sikerült helyesen besorolnunk az egyes szegmentumokba, ami azt jelenti, hogy a klaszterelemzést megfelelőnek tekinthetjük. Diszkriminanciaanalízis segítségével ábrázoltuk a klaszterek térbeli elhelyezkedését is. A 4. ábrán a megkérdezett háztartások szegmentumait, azaz a 4 klasztert ábrázoltuk. Az ábrából jól látható, hogy a négy klaszter kellően elkülönül egymástól.

Az eredmények feldolgozása alapján a háztartásokat 4 típusba tudjuk sorolni a megtakarítási szokásaik alapján.

1. KLASZTER: ÖNGONDOSKODNI VÁGYÓ Ők tartják a legkevésbé fontosnak a háztartások anyagi biztonság iránti igényét, de az ő esetükben is elég magas (4,64) ez az érték (lásd 5. ábra). Közepesnél nagyobb mértékben ismerik a megtakarítási termékeket és közepes mértékben próbálják kihasználni a különböző adókedvezményeket is. A 2. „Mának élő” klaszter tagjainál fontosabb számukra a pénzügyi ismeretek terjesztése és ismerete is. A megkérdezett háztartások 29 százaléka tartozik ide.

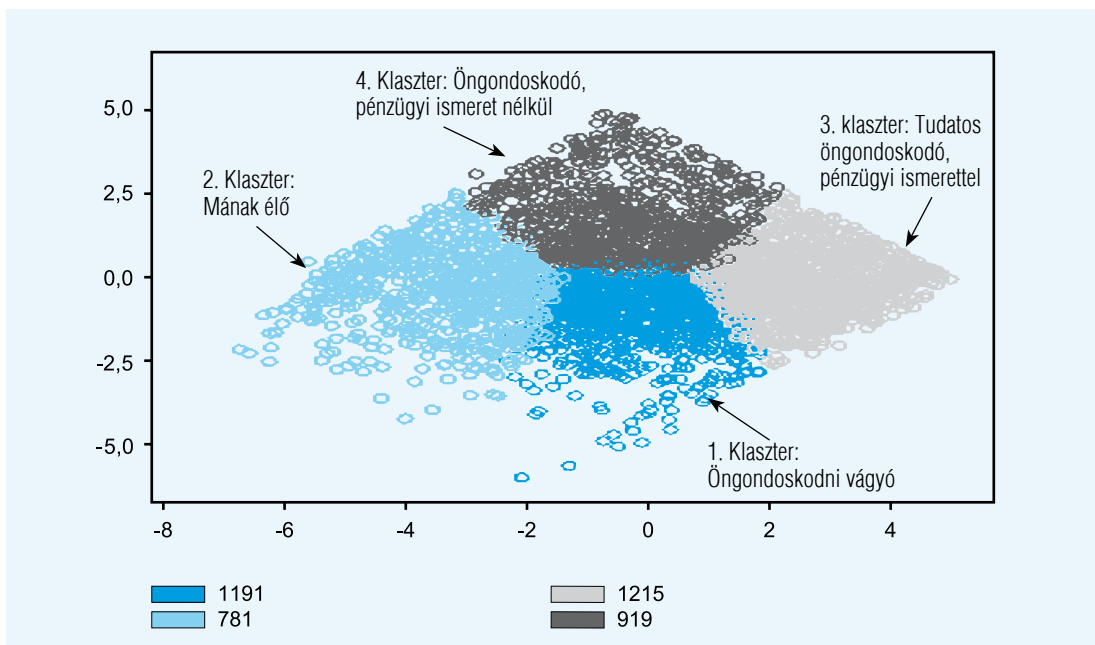
2. KLASZTER: MÁNAK ÉLŐ Ők bíznak a legkevésbé a jövőbeli állami nyugdíjban, mégsem tesznek ellene semmit. Az átlagérték csupán 1,93 az 5 fokozatú skálán. Ennek ellenére ők ismerik a legkevésbé az egyes megtakarítási lehetőségeket. Az állami adókedvezmények kihasználása számukra érdektelen. Ugyanakkor fontosnak tartják az anyagi biztonság meglétét. Csak közepes mértékben tartják szükségesnek a pénzügyi ismeretek oktatását. Számukra kevésbé fontos, mint a többi klaszter tagjai számára. Véleményünk szerint ez egyfajta érdeklenség is, hiszen nem ismerik az egyes adókedvezmények lehetőségeit, ezáltal ezeket

**AZ ÁTFOGÓ KUTATÁS ROTÁLT FAKTORSÚLYMÁTRIXA,
N = 4106**

	Faktorok			
	1	2	3	4
Nyugdíj-előtakarékossági számla megkötésénél engem befolyásol az állami támogatás igénybevételének lehetősége	0,863	0,168	0,106	0,026
Önkéntes Nyugdíjpénztári számla megkötésénél engem befolyásol az állami támogatás igénybevételének lehetősége	0,85	0,188	0,092	0,035
Önkéntes Egészségpénztári számla megkötésénél engem befolyásol az állami támogatás igénybevételének lehetősége	0,84	0,197	0,094	0,01
Tartós befektetési számla megkötésénél engem befolyásol az állami támogatás igénybevételének lehetősége	0,836	0,114	0,11	0,076
Egyéb megtakarítási döntéseimet befolyásolja az állami támogatás/adókedvezmény igénybevételének lehetősége	0,794	0,081	0,139	0,08
Lakás-takarékpénztári számla megkötésénél engem befolyásol az állami támogatás igénybevételének lehetősége	0,736	0,207	0,102	0,128
Ismerem az önkéntes egészségpénztári számlát	0,122	0,836	0,064	0,04
Ismerem az önkéntes nyugdíjpénztári számlát	0,118	0,817	0,065	0,074
Ismerem a nyugdíj-előtakarékossági számlát	0,145	0,796	0,077	0,084
Ismerem a lakás-takarékpénztári szerződés előnyeit	0,177	0,769	0,09	0,025
Ismerem a tartós befektetési számlát	0,173	0,695	0,09	0,055
Ismerem a Start számlát (Baba kötvényt)	0,117	0,635	0,107	-0,079
A gyermekek jövőjére takarékoskodni kell	0,102	0,067	0,735	0,142
Szükség van „vész tartalékra” a család anyagi biztonsága érdekében	0,09	0,027	0,718	0,174
A lakáscél érdekében takarékoskodni kell	0,154	0,027	0,7	0,134
Akármennyit keresek, félre kell tenni belőle	0,069	0,18	0,678	-0,121
Megtakarítás nélkül kockázatos élni	0,035	0,072	0,648	0,103
A nyugdíjas évek biztonságáért takarékoskodni kell	0,163	0,097	0,642	0,202
Biztosítás nélkül kockázatos élni	0,103	0,227	0,503	-0,342
Fontos a családom anyagi biztonsága	-0,038	-0,045	0,449	0,364
Szükséges a pénzügyi ismeretek gyakorlati hasznosíthatóságának oktatása a szakközépiskolákban és gimnáziumokban	0,193	0,093	0,205	0,752
A pénzügyi kultúrát fejleszteni szükséges a felnőtt lakosság körében	0,196	0,201	0,185	0,7
Szükséges a pénzügyi ismeretek gyakorlati hasznosíthatóságának oktatása az általános iskolákban	0,198	0,106	0,193	0,614
Az állami nyugdíj fedezni tudja majd a nyugdíjas éveim szükségleteit	0,238	0,148	0,031	-0,46

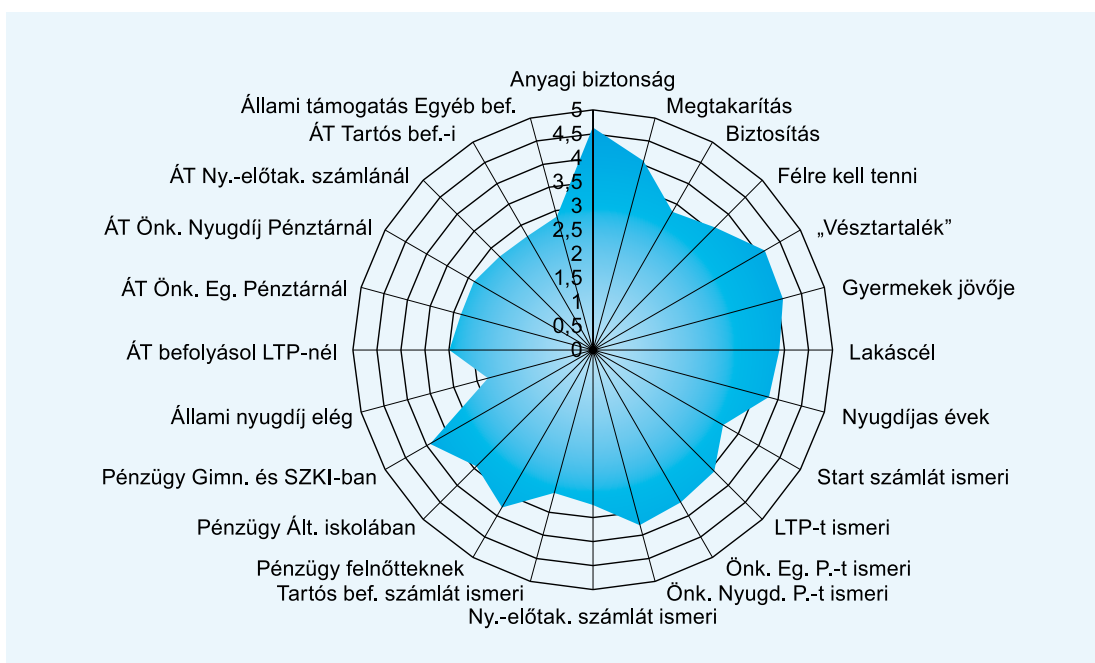
Forrás: saját kutatás

A MEGKÉRDEZETT HÁZTARTÁSOK KLASZTEREI, N = 4106

Forrás: saját kutatás

A MEGTAKARÍTÁSOKKAL SZEMBEN MEGFOGALMAZOTT ÁLLÍTÁSOK ÁTLAGOS ÉRTÉKEI AZ „ÖNGONDOSKODNI VÁGYÓ” KLASZTER ESETÉBEN, N = 4106

Forrás: saját kutatás

ki sem tudják használni, de nem is tartják fontosnak, hogy az újabb generáció lehetőség szerint megismerje ezeket már az „iskolapadban” (lásd 6. ábra). A megkérdezett háztartások 19 százaléka tartozik ide.

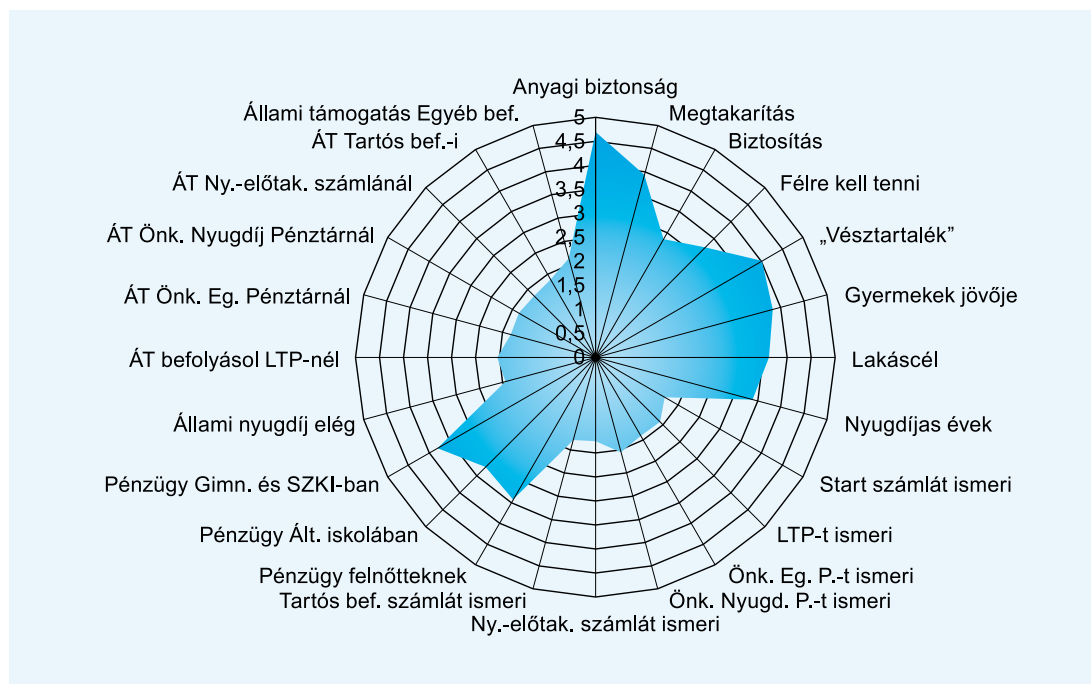
3. KLASZTER: TUDATOS ÖNGONDOSKODÓ, PÉNZÜGYI ISMERETTEL Az állam őket tudja a leginkább befolyásolni adókedvezmények formájában a megtakarítási döntéseik során, bár ők bíznak a legjobban abban is, hogy a későbbi állami nyugdíjuk fedezni fogja a majdani szükségleteiket. Ugyanakkor ez az érték az ő esetükben is nagyon alacsony (az átlagérték 2,61564 az 5 fokozatú skálán). A pénzügyi kultúra fejlesztésének igényét ők sürgetik ugyancsak a legjobban, bár ők ismerik a leginkább a különböző megtakarítási termékeket és a hozzájuk kapcsolódó adókedvezményeket, állami támogatásokat. Mindent megtesznek a saját maguk

és családtagjaik anyagi biztonsága érdekében (lásd 7. ábra). A megkérdezett háztartások 29,6 százaléka tartozik ide.

4. KLASZTER: ÖNGONDOSKODÓ, PÉNZÜGYI ISMERET NÉLKÜL Az idetartozók számára a legfontosabb az anyagi biztonság. Kevésbé ugyan, mint a 3. „Tudatos Öngondoskodó, pénzügyi ismerettel” klaszter tagjainak, de számukra is nagyon fontos a gyermekek jövőjéről, lakásról és a nyugdíjas évekről való gondoskodás. A pénzügyi ismereteik ennek ellenére nagyon alacsonyak. Ugyanakkor belátják, hogy mennyire fontos lenne a pénzügyi ismeretek fejlesztése már egészen általános iskolás kortól (4,09). Bár nem ismerik az egyes pénzügyi lehetőségeket, törekednek (3,77–4,05) az adókedvezmények minél szélesebb kihasználására (lásd 8. ábra). A megkérdezett háztartások 22,4 százaléka tartozik ide.

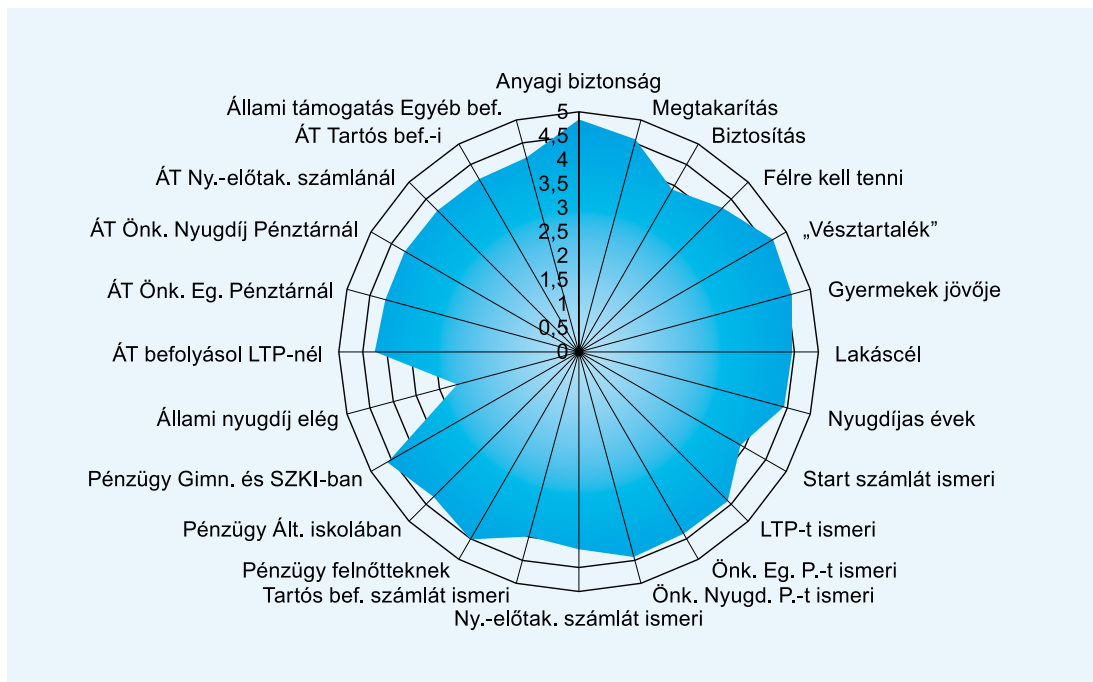
6. ábra

A MEGTAKARÍTÁSOKKAL SZEMBEN MEGFOGALMAZOTT ÁLLÍTÁSOK ÁTLAGOS ÉRTÉKEI A „MÁNAK ÉLŐ” KLASZTER ESETÉBEN, N = 4106

Forrás: saját kutatás

**A MEGTAKARÍTÁSOKKAL SZEMBEN MEGFOGALMAZOTT ÁLLÍTÁSOK ÁTLAGOS ÉRTÉKEI
A „TUDATOS ÖNGONDOSKODÓ, PÉNZÜGYI ISMERETTEL” KLASZTER ESETÉBEN, N = 4106**

Forrás: saját kutatás

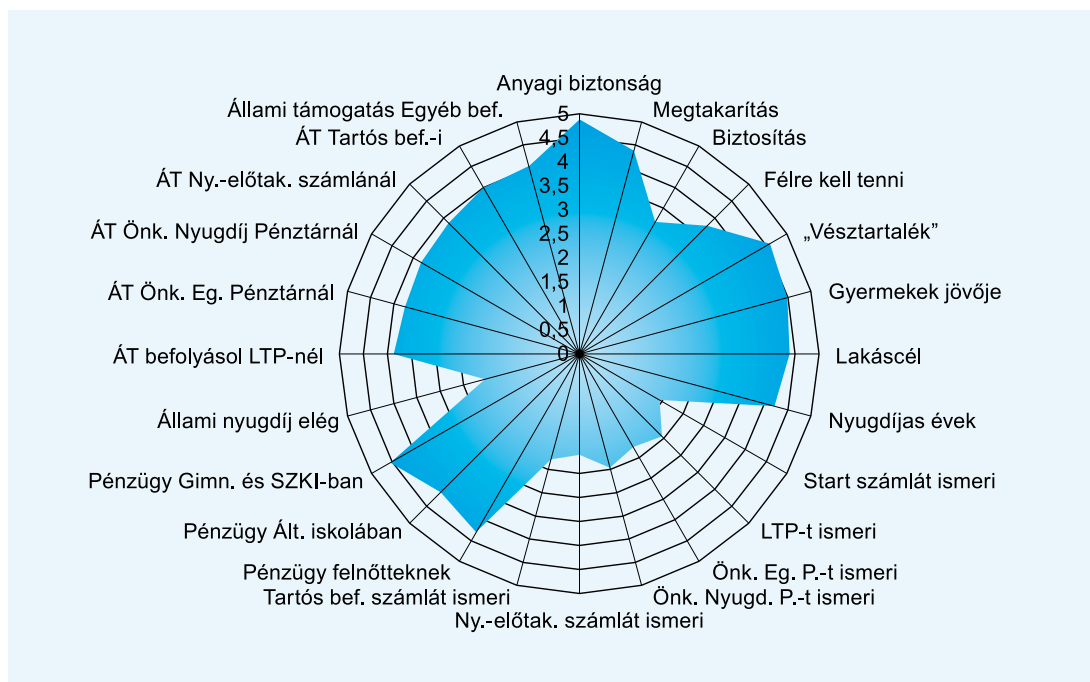
**A MAGYAR HÁZTARTÁSOK IGÉNYE
A PÉNZÜGYI ISMERETEK GYAKORLATI
HASZNOSÍTHATÓSÁGÁNAK OKTATÁSÁRA**

Az öngondoskodás tanulható viselkedésforma, amit befolyásolnak egyrészt a szülői viselkedésminták, másrészt az oktatási intézetek (óvodáktól az egyetemekig), valamint maga a társadalmi környezet is. Kiemelten kell kezelni a kormányoknak a pénzügyi és gazdasági ismeretek minél szélesebb körű közvetítését annak érdekében, hogy az egyének pénzügyileg képzetesebbé válva tudatosabb döntéseket hozzanak háztartásuk gazdálkodásával kapcsolatban, ami természetesen előnyös és elengedhetetlen a társadalom egésze számára is. A kutatásunk során azt tapasztaltuk, hogy a megkérdezett háztartások 83 százaléka fontosnak, illetve kiemelten fontosnak tartja a pénzügyi kultúra

fejlesztését. Csupán 3 százaléka utasította el ezt teljes mértékben. Az is nyilvánvalóvá vált, hogy a válaszadók többsége nem ismeri megfelelően a különböző pénzügyi szolgáltatásokat, állami támogatási és adókedvezmény-lehetőségeket. Megállapítottuk, hogy a háztartások egyértelműen úgy gondolják, hogy fontos, illetve kiemelten fontos a pénzügyi kultúrát fejleszteni a magyar lakosság körében. Mivel azonban a kérdések 3 különböző célcsoportra irányultak, így különbséget tudtunk tenni, melyik csoport pénzügyi ismereteinek fejlesztését tartják legfontosabbnak.

A klaszterenkénti vizsgálatnál kiderült, hogy a különböző típusú háztartások a szakközépiskolások és a gimnazisták oktatását tartják a legfontosabbnak, majd a felnőtt lakosság ismereteinek fejlesztését, de már szükségesnek gondolják az általános iskolások számára is a

A MEGTAKARÍTÁSOKKAL SZEMBEN MEGFOGALMAZOTT ÁLLÍTÁSOK ÁTLAGOS ÉRTÉKEI AZ „ÖNGONDOSKODÓ, PÉNZÜGYI ISMERET NÉLKÜL” KLASZTER ESETÉBEN, N = 4106

Forrás: saját kutatás

pénzügyi ismeretek fejlesztését. Szeretnénk felhívni rá a figyelmet, hogy a klaszterenkénti sorrend mind a három esetben megegyezik:

- 1 „Tudatos öngondoskodó, pénzügyi ismerettel”
- 2 „Öngondoskodó, pénzügyi ismeret nélkül”
- 3 „Öngondoskodni vágyó”
- 4 „Mának élő” (lásd 9. ábra), bár minden háztartás fontosnak tartja

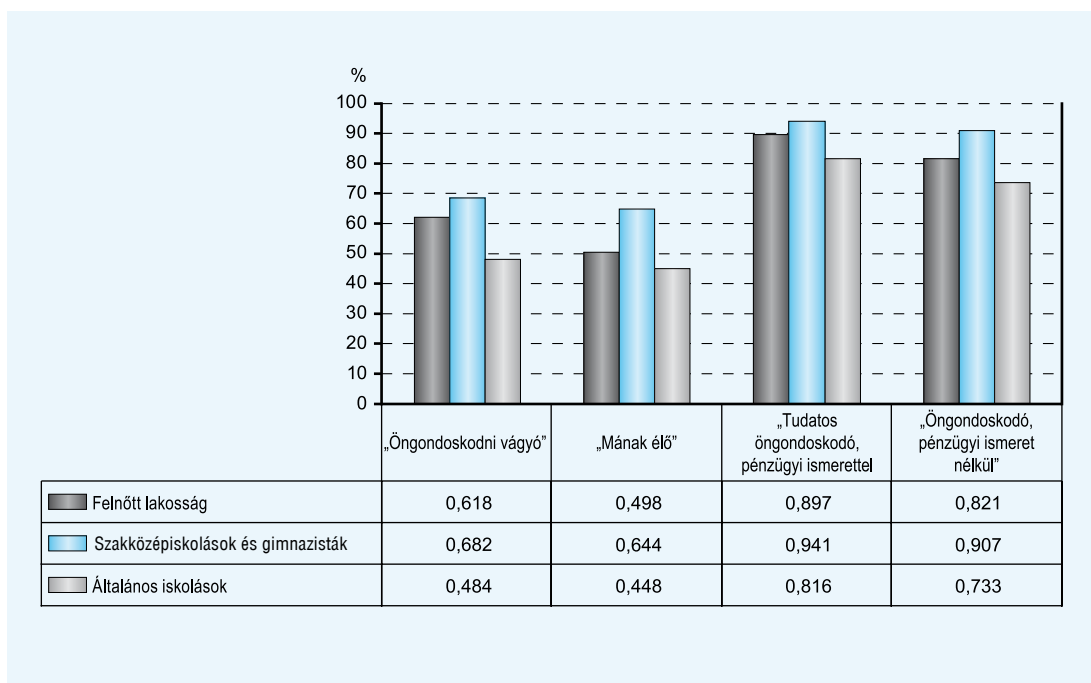
KÖVETKEZTETÉSEK

A jóléti államokban az adófizetők jogai között szerepel az információhoz való hozzáférés, azaz, hogy az adóalanyok az adórendszer működéséről naprakész információkhoz jussanak, azt megismerhessék (Nemec – Wright, 2000). A közgazdasági modellekben azt hang-

súlyozzák, hogy racionális és jól informált a döntéshozó. Mi éppen itt látjuk a probléma gyökerét. Ez jelenleg nem valósul meg Magyarországon. A felnőtt lakosság nagy része soha nem tanult pénzügyi, gazdasági ismereteket az iskolarendszerben és sokan azóta sem, felnőtt életük során. Hiába dolgoz ki az állam megfelelő rendszereket a hosszú távú megtakarítások ösztönzésére, ha nem ismerik őket az egyes háztartások felnőtt tagjai, de még ha ismerik is, nem ismerik fel azok előnyeit és nem képesek alkalmazni azokat, hiszen pénzügyi alulképzettségük miatt túl bonyolultnak tartják és nem képesek átlátni megfelelő hatékonysággal annak előnyeit.

A kutatásunk során megállapítottuk, hogy a magyarországi háztartások megtakarításaira, különösen a hosszú távú célok elérését szolgálóakra nem egyformán képes hatni az állam a

A MEGKÉRDEZETT HÁZTARTÁSOK MENNYIRE TARTJÁK SZÜKSÉGESNEK (FONTOSNAK ÉS KIEMELTEN FONTOSNAK) A PÉNZÜGYI ISMERETEK GYAKORLATI HASZNOSSÍTHATÓSÁGÁNAK OKTATÁSÁT AZ ÁLTALÁNOS ISKOLÁSOK; A SZAKKÖZÉPISKOLÁSOK, GIMNAZISTÁK; ÉS A FELNŐTT LAKOSSÁG KÖRÉBEN, KLASZTERENKÉNT, N = 4106

Forrás: saját kutatás

különböző ösztönzőivel. Kiderült, hogy nem a földrajzi elhelyezkedés a fő meghatározója az egyes háztartások megtakarítási viselkedésének, hanem hogy a pénzügyi attitűdjeik alapján milyen típusba sorolhatók. A típusbesorolás egyik fő meghatározója viszont, hogy egyrészt mennyire képes befolyásolni őket az állam adókedvezmények formájában, másrészt pedig, hogy a különböző megtakarítási formákat mennyire ismerik. Ez a két faktor 40,435 százalékban magyarázza meg a háztartások megtakarítással kapcsolatos ismereteit és a megtakarítási szokásait, valamint az ezek alapján meghozott pénzügyi döntéseiket. Ugyanakkor az is egyértelművé vált, hogy nem egyformán képes hatni az állam az egyes általunk meghatározott és jellemzett háztartási típusokra.

Megállapítottuk, hogy a lakossági megtakarításokhoz kapcsolódó állami adókedvezmények és támogatások igénybevételének két fő akadályozó tényezője van. Ez az ismeret és a bizalom. Meg kell tanítani az embereknek minél fiatalabb korban a pénzzel bánni, a pénzről gondolkodni. Ez segíthet mind az ismeret, mind a bizalom kialakulásában. Véleményünk szerint – ami a kutatásunk során be is igazolódott – szükség van arra, hogy már az általános iskolákban bevezetésre kerüljön a pénzügyi ismeretek gyakorlati oktatása, hiszen nagyon nagy szüksége van minden háztartásnak ezekre az ismeretekre önmaguk és a társadalom érdekében is.

Ebben a felgyorsult világban nem várhatjuk el a szülőktől, hogy övük legyen az egyedüli felelősség, megtanítták-e, illetve képe-

sek-e megtanítani gyermekeiknek az alapvető pénzügyi, gazdasági fogalmakat, főleg, hogy ők sem tanulták azt sok esetben korábban az iskolapadban és sokszor ők sem igazodnak el ebben az előlük is rejtett és folyamatosan változó, fejlődő világban. Ugyanúgy, ahogy nem hagyjuk, hogy informatikai és nyelvi analfabétákká váljanak a magyar emberek, ugyanúgy nem engedhetjük ezt meg a pénzügyek területén sem. Kutatásunk során kiderült: a magyar háztartások megfogalmazták azt az igényüket, hogy igenis szeretnék, ha már legalább a gyermekeik megtanulnák ezeket az ismereteket az iskolarendszeren keresztül, bár sokuk felnőtt korban is igényli az ilyen jellegű oktatást.

A pénzügyi ismeretek megléténel és hiányánál egyértelművé vált az állami szerep fontossága, ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy az üzleti, pénzügyi szervezeteknek is aktív szerepet kell vállalniuk a pénzügyi analfabétizmus elterjedésének megakadályozásában. Úgy gondoljuk, hogy amíg az alap gazdasági, pénzügyi ismeretek egységes és kötelező oktatása meg nem valósul a magyar iskolarendszerben, addig az embereknek ez egy idegen, érthetetlen, kódolhatatlan világ marad. Az állam is képtelen lesz addig kellő befolyást gyakorolni a magyarországi háztartások nagy részére. Nem tudja őket rávenni, hogy a hosszú távú céljaik érdekében a különböző

speciális célmeztakarításait időben kezdjék el, mint például a lakáscél és a nyugdíjas évek biztonsága érdekében, amit állami támogatás és adókedvezmény formájában ő is kiegészít. A háztartások nagy részének viszont fogalma sincs ennek még a létezéséről sem, de ha véletlenül hallott is már róla, fogalma sincs mit jelent, és főleg azt nem tudja és azt nem érti, neki mit kellene a kedvezmény kihasználása érdekében cselekednie. Ezáltal végképp érdektelenné válik a téma iránt.

Javasoljuk a pénzügyek gyakorlati hasznosíthatóságának oktatását már az általános iskolák 7. és 8. osztályában bevezetni, hiszen ez a korosztály már alkalmas ezen ismeretek befogadására. Egyre jobban szükséges ezen ismeretek készségszintű alkalmazásának képessége a későbbi életük során. Későbbi vizsgálatok bizonyítani tudják majd, hogy a „Tudatos öngondoskodó, pénzügyi ismerettel” klaszter aránya jelentősen emelkedik-e a magyar háztartások körében annak a korosztálynak a felnőtté válásával, akik már az általános iskolák 7. osztályában elkezdik a háztartások életében nélkülözhetetlen, alapvető pénzügyi ismeretek elsajátítását. Véleményünk szerint az állami szerepvállalás az egyes típusok arányának változására is hatással van. Szeretnénk mi elvégezni ezt a későbbi kutatást, amit még remélhetőleg megélhetünk aktív életünk során.

IRODALOM

BERNHEIM B. D. – GARRETT D. M. (1996): The Determinants and Consequences of Financial Education in the Workplace: Evidence from a Survey of Households. *The National Bureau of Economic Research (NBER) Working Paper*. No 5667. p. 54

BÉRES D. – HUZDIK K. (2012): A pénzügyi kultúra megjelenése makrogazdasági szinten. *Pénzügyi Szemle*. 2012/3. szám, 322–336. oldal

BLAKED, D. (2004): The Impact of Wealth on Consumption and Retirement Behaviour in the UK. *Applied Financial Economics*. Vol 14. Issue 8. pp. 555–576

BLOOM, D. E. – CANNING, D. – MANSFIELD, R. – MOORE, M. (2006): Demographic Change, Social Security, and Savings. *The National Bureau of Economic Research (NBER) Working Paper*, No 12621. p. 41

- BÉRES D. – HUZDIK K. – KOVÁCS P. – SÁPI Á. – NÉMETH E. (2013): Felmérés a felsőoktatásban tanulók pénzügyi kultúrájáról. Kutatási jelentés. Állami Számvevőszék., 73. oldal <http://www.asz.hu/tanulmanyok/2013/kutatasi-jelentes-felmeres-a-felsőoktatásban-tanuló-fiatalok-penzugyi-kulturajarol/t353.pdf> Letöltés dátuma: 2013. augusztus 3.
- COPUR, Z. – GUTTER, M. S. – ERKAL, S. (2010): Exploring Saving Behavior of Turkish Families in Ankara/Turkey. *International Journal of Economics and Finance Studies*. Vol 2. No 2. pp. 105–112
- FRIEDMAN M. (1996): *Kapitalizmus és szabadság*. Budapest, Akadémiai Kiadó, Florida–Budapest: MET Publishing Corp., 221. oldal
- HIRA T. K. (1987): Money Management Practices Influencing Household Asset Ownership. *Journal of Consumer Studies & Home Economics*. Vol 11. Issue 2. pp, 183–194
- HOGART, J. M. – ANGUELOV, C. E. (2003): Can the Poor Save? *Financial Counseling and Planning*, Vol 14. pp. 1–18
- JÁNOSA A. (2011): *Adatelemzés SPSS használatával*. Budapest, Computerbooks Kiadó, 376. oldal
- KASILINGHAM, R. – JAYABAL, G. (2011): Impact of Saving Motives on Household Savings. *The Journal of Management Awareness*. Vol 14. Issue 1. pp. 67–75
- KERÉKGYÁRTÓ GY. – L. BALOGH I. – SUGÁR A. – SZARVAS B. (2009): *Statistikai módszerek és alkalmazásuk a gazdasági és társadalmi elemzésekben*. Budapest, Aula Kiadó Kft. 446. oldal
- KEYNES, J. M. (1965): *A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 431. oldal
- LABRI, D. A. (2013): The Long Run Determinants of Private Domestic Saving in Ghana: A Cointegration Approach, *Journal of Economics and Sustainable Development*, Vol 4. No 4. pp. 125–137
- LEE, S. – PARK, M.-H. – MONTALTO, C. P. (2000): The Effect of Family Life Cycle and Financial Management Practices on Household Saving Patterns. *Journal of Korean Home Economics Association English Edition*. Vol 1. No 1. pp. 79–93
- LUSARDI, A. (2001): Explaining Why So Many People Do Not Save. Center for Retirement Research at Boston College, http://crr.bc.edu/wp-content/uploads/2001/09/wp_2001-05.pdf Letöltés dátuma: 2012. december 16. 43. oldal
- LUSARDI, A. – MITCHELL, O. S. (2011): Financial Literacy around the World: An Overview. *The National Bureau of Economic Research (NBER) Working Paper*. No 17107. p. 19
- MANKIW, N. G. (2005): *Makroökonómia*. Budapest, Osiris Kiadó. 564. oldal
- MODIGLIANI, F. (1988): *Pénz, megtakarítás, stabilitáció. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 319. oldal
- NEMEC, J. – WRIGHT, G. (szerk.) (2000): *Theory and Practice in Central European Transition, Közösségi Pénzügyek: Elmélet és gyakorlat a közép-európai átmenetben*. Budapest, Aula Kiadó. p. 501
- SABRI, M. F. – MACDONALD, M. (2010): Savings Behaviour and Financial Problems Among College Students: The Role of Financial Literacy in Malaysia. *Cross-Cultural Communication*. Vol 6. No 3. pp.103–110
- STARR M. A. (2006): Macroeconomic Dimensions of Social Economics: Saving, the Stock Market, and Pension Systems. *Departement of Economics Working*

Paper Series, American University. Washington, No 2006–09. p. 20

STIGLITZ, J. E. (2013): A válság utáni válságok. *Világ gazdaság online* 2013. január 9. <http://www.vg.hu/velemen/publicisztika/stiglitz-a-valsag-utani-valsagok-395085> Letöltés dátuma: 2013. január 25.

Szűcs I. (2004): *Alkalmazott statisztika*. Gödöllő, Agroinform Kiadó és Nyomda Kft. 551. oldal

Szűcs R. S. (2011): A fiatalkorúak által fogyasztott néhány élelmiszeripari termék marketing és fogyasztóvédelmi szempontú vizsgálata, Doktori értekezés,

197 p. http://ganymedes.lib.unideb.hu:8080/dea/bitstream/2437/103324/8/SzucsR_DOKT_VEGLEG-t.pdf Letöltés dátuma: 2013. szeptember 26.

WIENER, J. – DOESCHER, T. (2008): A Framework for Promotion Retirement Saving. *The Journal of Consumer Affairs*. Vol 42. No 2. pp. 137–164

YUH, Y. – HANNA, S. D. (2010): Which Households Think They Save? *The Journal of Consumer Affairs*. Vol 44. No 1. pp. 70–97

ZSÓTÉR B. – NAGY P. (2012): *Mindennapi érzelmeink és pénzügyeink*. Budapest, *Pénzügyi Szemle*. 2012/3. szám, 310–321. oldal